

צעירות בחובות ישראל 2018

"ראית פעם איך סופת הוריקן מתחילה? מתחילה קטן. זה מתחיל קטן. זו הצטברות קטנה של איזו רוח קטנטונת, משב רוח כזה, וזה הולך וסוחף איתו עוד דברים ועוד דברים, זה יכול לקחת איתו בתים, מכוניות, בני אדם, ועצים וזה גורר איתו הכל וזה בשלב מסוים מאבד שליטה. זאת אומרת שהדבר היחיד שנשאר לך לשלוט בו זה איך את מגיבה לזה בסופו של דבר וגם שם לא 100%. ככה החיים שלי נראו. בעשר שנים האלה הרבה זמן לא הייתה לי שליטה על החיים שלי". ד.ג. צעירה בת 28 המתמודדת עם חובות ב-10 השנים האחרונות.

בישראל כ- 1,200,000 אנשים צעירים בגילאי 15-25 מתוכם כ-200,000 המוגדרים כצעירים/צעירות המתמודדים עם מצבי סיכון ומצוקה (תוכנית ית"ד, 2018). הבגרות הצעירה היא מצב ביניים בין נערות לבגרות. החוק מחשיב אותם כבוגרים אך החברה מחשיבה אותם כצעירים שאינם עומדים ברשות עצמם. צעירים בסיכון הינם צעירים שאינם יכולים להשתלב באופן מלא בעולם המבוגרים (ראובן ות'ורגימן, 2015). מרבית הצעירים והצעירות האלו מתמודדים עם החיים בעוני והדרה חברתית, כאשר קיומם של חובות אישיים ומשפחתיים הינה אבן נגף בדרכם/ם לשיקום עצמי והשתלבות מיטיבה בחברה (קטן, 2009). גובה החובות יכול להיות בטווח שבין מאות למאות אלפי שקלים לצעירה/ה. לעיתים קיומו של החוב אינו מאפשר השתלבות בשוק העבודה, ניהול חשבון בנק, הוצאת רישיון נהיגה ועוד'. לעיתים החוב דוחף את הצעירה/ה עמוק יותר אל עבר השוליים בניסיון להתמודד עימו, המחיר הרגשי והפיזי של החוב הוא תמיד כבד מנשוא. על אף בעיה חברתית זו, אין בישראל מדיניות מובנית להתמודדות עם בעיית החובות המתייחסת למאפיינים הייחודיים של צעירים וצעירות בתחילת חייהם - לא בשלבי התפתחות החובות בתהליכי הגבייה בבתי החולים/בנקים/ חברות הסלולר/חברות האשראי ולא לאחר שמוצו הליכים אלו והתיקים הועברו אל ההוצאה לפועל¹. לאור המציאות החברתית אשר מתוארת כאן ותואר בהמשך- יש צורך בגיבוש מידי של תוכנית לפיתוח מענים הולמים לסוגיית החובות בקרב צעירים וצעירות.

¹ לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2016), בסוף שנת 2016 חיו בישראל 1,296,328 צעירים בשתי קבוצות גיל 15-19, 20-24. מתוכם 634,006 צעירות. לפני הדו"ח השנתי על פעילות מערכת הוצאה לפועל בשנת 2016 (אהרוני, גולן וגולן, 2017), ישנם 693,119 חייבים בהוצאה לפועל אשר מתוכם 40% מכלל החייבים הינן נשים, 4% מכלל החייבים הינן בגילאי 15-24 ו- 7% מכלל החייבים בגילאי 25-29.

חובות של צעירות/ים - גלגול של חוב

על תהליך הכניסה לחוב

ישנם מספר תרחישים מרכזיים במסגרתם נקלעות/ים צעירות/ים לחובות:

- א. משפחה שחיה בעוני ומשתמשת בחשבון הבנק של הילד/ה ככלי התמודדות - שימוש לרעה בשמו וזהותו של הילד/ה לפתיחת חשבון בנק נוסף, רישום רכב/פיזור צ'קים ועוד.
- ב. עצמאות מוקדמת טרם הבשלות הרגשית- היעדר כלים להתנהלות פיננסית והעדר מחנכים/ שומרים, לדוגמא - יציאה לפנימייה, בעלות על חשבון בנק ללא פיקוח, קניית קו טלפון ועוד.
- ג. הכנסה לא מספקת- כאשר ההוצאות גדולות מההכנסות.
- ד. החיים בהישרדות- התנהלות כיאוטית שמובילה למעבר דירות תדיר וקושי בקבלת חשבונות, קושי בהחזקה במסגרות תעסוקה המקשה על תשלום, סביבת חיים "ענייה" שגוררת תמיכה בסביבה הקרובה גם כשאינן מאיפה והישרדות באמצעות קומינות.
- ה. אירועי דחק המובילים לחובות רפואיים- אי תשלום עבור דמי ביטוח, התפנות למיון ללא הפנייה, פינוי באמבולנס (חובות למד"א).

ו. צבירת חובות לביטוח לאומי עקב אי ידיעה אודות חובת התשלום מגיל 18.

"זה קצת אכזרי, אני בת 28 נקלעתי לחובות מגיל 18 מהיום שנהייתי חוקית. ההוא ברח עם המשכורת ואז חוב גרר חוב, זאת אומרת, לא היה לי לשלם שכירות ואז עיקל אותי הבעל דירה והעיף אותי מהדירה ובמקביל, בגלל שהוא עיקל, חובות נוספים נצברו בגלל שלא יכולתי להוציא כסף לשלם. גם שאתה נכנס לאיזה פלונטר של חוב אתה אומר שלפחות אני אכסה מה שאפשר כרגע ואני אנסה לסגור את הפער אבל אז זה מייצר עוד פער. אתה מגיע איכשהו ל150 אלף נח ואין לך מושג". ד.ב.

העמקת החוב

לאחר שהצעירות/ים נקלעות/ים לחובות מתחיל כדור שלג אשר יוצר את העמקת החוב. העמקת החוב תתקיים כאשר ישנם פערים בין הכנסות לבין הוצאות שותפות, כניסה ל"מינוס", חריגות אשראי והלוואות מהבנקים כמו גם גרירת חובות, תפיחת ריביות, קושי בהתמודדות עם הבירוקרטיה הנדרשת לסגירת החוב או עם המצאת סכום כסף מיידי לתחילת סגירתו, פניה לשוק האפור ועוד. בדרך, כל מיני אבסורדים דוגמת התניית קבלת סיוע משפטי בכתובת מגורים קבועה אך כדי להשכיר דירה הצעירות/ים נדרשים לשלם בצ'קים אשר מפאת

החצר הנשית
الساحة النسائية
The Women's Courtyard

ההגבלות בהוצאה לפועל אין להן/ם. כמו כן, אצל מרבית הצעירות/ים החיים בשוליים קיים חוסר אמון במדינה ומוסדותיה/עולם המבוגרים המקשה עוד יותר על היעזרות במסגרות הקיימות.

"(הייתי מצליחה לא להיכנס לחובות אם) הייתה לי הכנסה מסודרת. בכל מקרה הייתי מגיעה למצב הזה אם אין לי הכנסה מסודרת. (...). אם לא הייתי עוברת את הנושא של (הפגיעה המינית) אז הייתי יכולה לעבוד. אם המצב הרגשי היה יותר טוב" ק.א.

כאשר החובות נערמים, ניתן לראות שני דפוסי פעולה של צעירות:

- א. הדחקה: כאשר הצעירה מרגישה שאין לה יכולת להתמודד עם המצב אז היא בוחרת להתעלם ממנו. היא תמשיך ככל האפשר בהתנהלות רגילה ובעצם תסתגל למגבלות המצטברות. לדוגמא: ינתקו לה את קו הטלפון אז יעשו חשבון טוקמן, לא ניתן להכניס תלוש משכורת לבנק כי החשבון מעוכל, יעבדו בשחור וכך הלאה. את המכתבים המאיימים שמגיעים – הן לא קוראות. יש גם גורמים במציאות שתורמים לדפוס הזה כגון צעירות ללא כתובת קבועה אשר מתקשים להתחקות אחריהן.
- ב. סחרור: ישנן צעירות שנוקטות בצעדים אקטיביים, מתוך אמונה שהחוב בשליטה ושהן יכולות להתמודד עם המצב. למשל: ג'אלינג בין החזרים חודשיים (בכל חודש מפגרות בחוב אחד כדי להחזיר חוב אחר), נטילת הלוואות נוספות כדי לכסות את הקודמות, פתיחת חשבון בבנק חדש כדי לקבל מסגרת חדשה או לקחת מכשיר חדש במקום הקו הקודם שנותק. בדיעבד מגלות הרבה פעמים שהצעדים האלו החמירו את המצב.

החיים לאור החוב

החיים בעוני והדרה עשויים להיות גורם מקדם להתפתחות חובות מאחר ולעיתים חווית "האין" היא חוויה מכוננת הגוררת התעסקות מתמדת בצרכים חומריים וניסיון להשיגם בכל מחיר. התנהלות כלכלית במצב של חסר היא מאוד מורכבת וגוררת לעיתים הוצאות רבות גם כשאין. חובות יוצרים לחץ פסיכולוגי ומשפיעים על כל תחומי החיים של האדם עד לסכנת חיים (התאבדויות) והשפעה על מצבו הבריאותי של האדם (קרומר-נבו, גורודזייסקי וסער-היימן, 2014). התמודדות עם חובות מגיל צעיר משולה לעמידה מול חומה גבוהה ביותר אשר יש להצליח לטפס מעליה ללא עזרתו של סולם. קיומם של חובות בתקופת ההתבגרות הראשונה והשנייה מקשה מאוד על פיתוחה של תמונת עתיד, תכנון ופעולה למען השתלבות בערוצי ההתפתחות המקובלים- צבא, טיול, לימודים, עבודה, משפחה. העול של החובות עשוי ליצור שחיקה נפשית ויאוש כאשר קיומם מקשה על הדברים הפשוטים ביותר דוגמת שכירת דירה ועבודה מסודרת: במצב של הסדר חוב אין גישה לצ'קים/ כרטיסי אשראי/

ערבות בנקאית וכשהחשבון מעוקל לא ניתן להפקיד משכורת מסודרת. הקושי להתמודד עם הבירוקרטיה מחד ולשלם מיידית את סכומי הכסף הנדרשים לצורך מחיקת החוב/ הגעה להסדר חוב מוביל לעיתים להימנעות מטיפול בבעיה. בנוסף, מעבר כתובות מגורים ומספרי טלפון מקשה לעיתים על הגעת ההודעה על החוב.

" אני מרגישה שעם החובות אני תקועה, לא ממשיכה הלאה. למשל - אני רוצה רכב. אני עם ילדה, כל הזמן מוניות. לא יכולה בלי שאסדר את עצמי. אני רוצה רישיון - אי אפשר, לא נותנים לי. יש דברים שאני רוצה אבל אל יכולה עם החובות. אימא לילדה או ילד קטן קשה להיות עם חובות כי נתקעת, לא ממשיכה הלאה אם לא מסדרת את זה... צעירה כמוני לא עברה שום דבר בחיים וגם אם החובות לא ממנה זה משהו ממש מאכזב. אישה מבוגרת אולי עשתה משהו בחיים. אחת כמוני לא עשתה כלום. לא טסה, לא עליתי לרכב בחיים. אני בת 22, לא עשיתי כלום". א.א.

מאפיינים ייחודיים לצעירות המתמודדות עם חובות הצעירות הנכנסות לחובות

עמותת החצר הנשית עובדת עם נערות וצעירות מזה יותר מ-15 שנה, רובן ככולן מתמודדות עם החיים בעוני והדרה חברתית. במסגרת פעילות העמותה אנו פוגשות נערות וצעירות רבות הנקלעות לחובות ונאלצות להתמודד עם סגירתם, לעיתים ללא אמצעים מינימליים המאפשרים זאת. צעירות אלו לרוב מתקשות במיצוי זכויותיהן ועמידה בבירוקרטיה הרבה הקיימת בתהליך ההתמודדות עם החוב, מצב אשר לרוב מוביל לתפוחות. ההצטלבות של חובות עם מגדר יוצרת חשיפה לפגיעה רבה שכן התלות באנשים אחרים במצב בו את מוגבלת אמצעים גוברת. מניסיוננו, רוב הנערות והצעירות המתמודדות עם חובות, מגיעות מרקע של חיים בעוני והדרה, חלקן אף בנתק ממשפחתן.

אנו מזהות כי בקרב אוכלוסייה זו מספר התמודדויות ייחודיות הנובעות מן ההצטלבות של המגדר שלהן עם מיקומן החברתי:

- א. משפחה בחובות אשר עם הגיעה של הנערה לגיל 16 פותחת על שמה חשבון בנק ויוצרת חובות חדשים, כאשר יכולת ההתנגדות של הנערה פחותה יותר מעצם מיצובה המשפחתי.
- ב. נערה/צעירה ללא עורף משפחתי אשר נדרשת לעצמאות כלכלית ללא האמצעים המתאימים וללא "מבוגר אחראי" כאשר המשך החיים ללא עורף משפחתי מקשים מאוד על ההתקיימות הכלכלית.
- ג. החוב כיוצר תלות מוגברת בגברים וחשיפה לפגיעה וניצול- מערכות יחסים ככלי להשגת משאבים חומרים, קשר פוגעני בעבור דירה לחיות בה. במקרים קיצוניים אף עבודה בתעשיית המין, קיום קשרים רומנטיים אלימים אשר יוצרים תלות ועוד.

ד. מיעוט העבודות "שחור" אשר אינן פיזיות ומתאימות לנשים מקדם פניה לעבודות שוליים וחשיפה

מוגברת לאי תשלום/פגיעה בזכויות עובדים.

"אגב... הנה הפכתי להיות אישה מוכה בעקבות החובות. הכרתי את אהבת חיי שהציל אותי והוא עד היום משחק על זה

שהוא אסף אותי. הייתי אישה מוכה. שלוש שנים חטפתי מכות, שלוש שנים שהייתי מתכננת איך יכולתי לעזוב את

הפסיכופט הזה. הוא לא נתן לי לצאת לעבוד. הוא לא נתן לי לעשות כסף משלי בשקט, הוא לא נתן לי לנשום, ובסוף

ברחתי עם ארבע תיקים וילד ואמרתי שמה שיהיה, יהיה". ד.ב.

הלקונות הקיימות במדיניות חברתית בכל האמור לחובות:

א. לפי מחקר בהוצאה לפועל פרופיל החייב הינו: גבר גרוש, בגילאי 35 עד 64, שכיר העוסק בתחום המסחר

הסיטונאי/קמעונאי או בתיקון אופנועים ומתגורר בפריפריה. זו האוכלוסייה אליה "מכוונת" ההוצאה

לפועל. אוכלוסיית הצעירות/ים בסיכון ומצוקה בעלת מאפיינים שונים ומצריכה התייחסות נפרדת,

הכשרה לצוות והענקת מיומנויות מתאימות. , גורם קובע מדיניות: רשות האכיפה והגבייה.

ב. תפיחת הריביות בהוצאה לפועל- תופעה זו משפיעה על כל החייבים להוצאה לפועל ודורשת תיקון מידי.

תפיחת הריביות מעמיקה את החובות ולמעשה לעיתים תגרור פשיטות רגל ומחיקות חוב, עקב הריביות

בהן לא ניתן לעמוד. בעבור אוכלוסיית הצעירים והצעירות המצויים בתחילת חייהם המקצועיים ויש

להם כושר השתכרות עתידי, מגבלות השיטה יוצרים מחיר כבד ביותר. גורם קובע מדיניות: רשות

האכיפה והגבייה.

ג. העדר מסלולי גבייה ייחודיים המותאמים לצעירות/ים בתחילת חייהן/ם. גורם קובע מדיניות: רשות

האכיפה והגבייה.

ד. אישור הלוואות ופתיחת חשבון להורים ונערות, ללא פיקוח מצד הבנקים. גורם קובע מדיניות: המפקחת

על הבנקים, בנק ישראל.

ה. ביטוח לאומי- כל אזרח מעל גיל 18 מחויב בתשלום דמי ביטוח לביטוח לאומי. בזמן השירות הצבאי

אוצר המדינה משלם את דמי הביטוח והתשלום עבור שנת השירות ושירות לאומי מתקיים על ידי אגודות

ההתנדבות. כאשר אזרח עובד ומקבל תלוש משכורת דמי הביטוח משולמים על ידי המעביד. מרבית

הצעירים, כאשר אין להם הכוונה, לא מודעים לדרישה לתשלום/לבדיקה מול המעסיק כי הינו משלם

כנדרש. גורם קובע מדיניות: ביטוח לאומי.

1. בתי חולים- מבוטחים אשר פטורים מתשלום כאשר הם ניגשים למיון הם בעלי טופס 17, מטופל שאושפז, תאונה עבודה, תאונת דרכים, צירי לידה, שבר חדש, פריקת כתף, חולי סרטן, דיאליזה נפגעי אלימות במשפחה או נפגעי אלימות מינית (אתר כל זכות). צעירים רבים לא מודעים למקרים אלו או לזכותם להתקשר לקופת החולים ולבקש טופס 17 למיון. כאשר הם מגיעים למיון ולא מאושפזים זה גורר חיוב תשלום למיון. גורם קובע מדיניות: משרד הבריאות.
2. מד"א- חוק בגין הזמנה של אמבולנס, כל אדם אשר מזמין אמבולנס מחויב בתשלום בגין השירות. במידה והאדם אושפז זכאי להחזר כספי על ידי ביטוח הבריאות על השירות ובמידה ולא אושפז זכאי ל- 50% החזר כספי מביטוח הבריאות (אתר כל זכות). מרבית הצעירים לא מקבלים את הודעת התשלום, לא מודעים לכך שהשירות עולה כסף ולא יודעים כיצד לקבל את החזר מביטוח הבריאות. גורם קובע מדיניות: משרד הבריאות.
3. לא מתקיימות הכשרות בנושאי כלכלה לנוער בבתי הספר ברחבי הארץ (דגש על נוער ללא עורף משפחתי). הכשרות אלו יעזרו במניעת כניסה לחובות מחוסר ידע/בשוגג. גורם קובע מדיניות: משרד החינוך.
- מרבית הצעירות/ים מעוניינות/ים לסגור את חובן/ם ולהשתלב באופן מלא בחיים הבוגרים ללא עזרת המדינה. במדיניות הנוכחית מרבית הצעירות/ים מתקשות/ים לסגור את חובם בגלל הריביות ההולכות וגדלות. כאשר צעיר/ה נמצאים בחובות הם מתמודדים עם כדור שלג ששליטתם על גלגולו הולכת ופוחתת ככל שהוא גדל. אנו מקוות כי לאור האמור מקבלי ההחלטות ימצאו פתרונות אשר יבטיחו לצעירות/ים את העזרה הדרושה בכדי להתמודד עם סוגיית החובות ולהגיע לנקודת פתיחה טובה יותר לחייהם הבוגרים.**

"יש שני דברים שאני יודעת בחיים שלי שהכי יציבים זה הסיגריות והחובות... כאילו אני עם הסיגריות מגיל 14 והחובות מגיל 18, זה שני הדברים שהיו איתי כל הזמן...בן זה חלק מהזהות שלי, אני לא בחובות זה יהיה משהו מוזר מאוד, כבר פיתחתי זהות כזו כמו שאני אימא... (כאילו לא תדעי מה לעשות ביום של אחרי), כאילו מישהו יציע לי לגסוע לטוסקנה ואני אגיד טוב נוסעים, פתאום אוכל לקנות רכב ואף אחד לא יחטט לי איזה סוג ומה אני עושה, לקנות לעצמי משהו בלי להצטער שאני צריכה להוכיח את ההוצאה הזאת, שזה אגב גם לא אנושי, להגיד לבן אדם להגיש קבלות כאילו". ד.ג.

מקורות

- אהרוני, ר', גולן, ר' וגולן, יי. (2017). דו"ח שנתי על מערכת ההוצאה לפועל בשנת 2016. רשת האכיפה והגבייה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2016). אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, דת, גיל ומין, מחוז ונפה.
- אתר כל זכות. (ל.ת). בית חולים-אישפוז ומרפאות חוץ. נדלה בתאריך 25 בפברואר 2018 מתוך:
http://www.kolzchut.org.il/he/בית_חולים_-_אישפוז_ומרפאות_חוץ
- קטן, יי. 2009. צעירים בישראל – בעיות, צרכים ושירותים – תמונת מצב ומבט לעתיד. משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.
- ראובן, י.ת ותורגמן, ח. (2015) טיפול בצעירים בסיכון ובמצוקה בקהילה. משרד הרווחה והשירותים החברתיים: אגף תכנון, מחקר והכשרה.